

ЈЕЛЕНА МАРИЋЕВИЋ БАЛАЋ

**CONVERSAZIONI SULLA BELLEZZA:
МАЖАНА БОГУМИЛА КЈЕЛАР – САПФО –
АНИЦА САВИЋ РЕБАЦ**

САЖЕТАК: Настанак есеја инициран је читањем српског издања књиге изабраних песама савремене пољске песникиње Мажане Богумиле Кјелар (рођ. 1963). Рецепција једним делом зависи од тога како се преведена поезија уклапа у токове, у овом случају српске књижевности, и са чим може да се самери. Поезија пољске песникиње умногоме кореспондира са поезијом Анице Савић Ребац (1892–1953). Линија поређења успостављена је примерима из Сапфине лирике.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: лепота, бол, насиље, природа, култура

Бисерка Рајчић представила је српским читаоцима досадашњи песнички опус Мажане Богумиле Кјелар, који чини шест песничких књига: *Sacra conversazione* (1992), *Materia prima* (1999), *Умбра* (2002), *Моногија* (2006), *Salt Monody* (пољско-немачко издање, 2006) и *Пловидбе* (2018). Поговор сугестивног наслова „Мажана Кјелар или побећи од језика претходне збирке” открива нам да се „свака њена следећа збирка тематски и језички разликује од претходне. Поред интересовања за књижевност, филозофију, музику, ликовну уметност, Мажана Кјелар се веома интересује за биологију, физику, глациологију, геоморфологију, космологију”.¹ Бисерка Рајчић определила се да превод свих досадашњих збирки именује насловом прве песникињине књиге, и то се у контексту наслова њеног говора не чини произвољним.

---

¹ Мажана Богумила Кјелар, *Sacra conversazione*, избор и превод са пољског Бисерка Рајчић, Кућа поезије, Бања Лука 2020, 156.

Sacra conversazione (свети разговор) је термин из историје уметности, којим се подразумева „тема Богородице окружене светитељима, понекад и анђелима [...] што указује на то да слика не прича причу, већ нам омогућује да завиримо у небески двор пун достојанствених и отмених дворана”.² Свечи на сликама углавном једва гледају једни у друге, што имплицира да се међусобна комуникација одвија на духовном, а не материјалном нивоу. То, такође, значи да је слика огледало мистичног, а не стварног места, а да је план истинске комуникације или разговора наизглед невидљив, али није несазнатљив. Тиме нам је ауторка поговора и превода понудила једну могућу визуру за сагледавање поезије пољске песникиње. Њених шест песничких књига делују посве различито, као да бежи „од језика претходне збирке” или као да књиге скрећу поглед једна од друге, налик на свеце у раноренесансним представама *sacra conversazione*. То, међутим, не значи да међусобно не кореспондирају већ да се та комуникација међу књигама одвија у мистичном простору, било да се ради о простору песникињине или читалачке имагинације, те духовне спознаје. Оваква перспектива можда се може применити и на интересовања Мажане Богумиле Кјелар, будући да испрва делује како књижевност, филозофија, музика и сликарство нису усмерене на биологију, физику, глациологију, геоморфологију и сл., али то не значи да између хуманистичких и природних наука и уметности не постоји *sacra conversazione*. Један од спацијума у којима се одвија њихов свети разговор јесте простор Богумилиног песништва.

Управо оваква визура, додатно се усложњава тихим дијалогом између еолске песникиње Сапфо (7. век пре нове ере) и Мажане Кјелар, коју неретко називају управо „пољском Сапфо”. У фрагменту „1” античка поетеса је „интрапоетска ’Сапфо’, наводи снагом свог гласа богињу љубави да прође кроз међусвет, како би дошла к њој, преваљивши пут од Олимпа и прошавши кроз ’етар”.³ И пољска песникиња ствара *интрапоетски* лирски субјект, који нас, „води на острво безименог острва” и чији поглед допире „испод површина посматраних слика”.⁴ Место сусрета двеју песникиња јесте неки мистични простор, до кога се допире проласком кроз

² Дејвис, Дени, Хофрихтер, Цејкобс, Робертс, Сајмон, *Јансонова историја уметности. Зайагна традиција*, прев. Олга Шкарић и Сена Куленовић, Моно и Мањана, Београд 2008, 529–530.

³ Јелена Пилиповић, *Ка лејоји. Еројолошко чињање Сајфине њоезије*, Академска књига, Нови Сад 2016, 198.

⁴ Према: Emilia Gałczyńska, „Marzanna Bogumiła Kielar”, *Polska poezja współczesna. Przewodnik encyklopedyczny*: <http://przewodnikpoetycki.amu.edu.pl/encyklopedia/marzanna-bogumila-kielar/>

међусвет и етар или саму уметност. Отуда је и пристајање чита- лаца на пут ове поезије, отварање могућности да се окуша тајна спознаје лепоте.

За пољску песникињу сматра се да је стремилa „стварању сен- зуалних и интелектуалних канона лепоте, откривању филозофских темеља спознаје и егзистенцијалних и теолошких премиса које су неопходне за детаљно опажање”.⁵ Сапфино креирање концепта лепоте темељило се на „сложеном преплету уживања и патње”. Метонимијски називајући лиру корњачом, Сапфо је аутопоетички сугерисала своје схватање лирике, која би требало да у себе инте- грише лепоту проистеклу из бола: „Лепота лирске песме своју изу- зетност дугује примордијалном насиљу над невиним бићем [...] врхунска лепота песме своју изузетност дугује разарању заштит- ничке опне”.⁶

Код Мажане Богумиле Кјелар у проблем досезања лепоте умешали су се не само патња и смрт већ и одсуство човека. У преглед- ном енциклопедијском чланку Емилије Галчињске као важна тема поезије наводи се квинтесенција нетакнуте, дивље душе света, затим да човек није најважнији и да се појављује и нестаје као да се слу- чајно упетљао у макрокосмос природе, те да је Богумилина поезија кристална, а свет оно што елементи дозвољавају.⁷ То њену поези- ју одваја од антропоцентричности, међутим, ствара потенцијални осећај усамљености и носталгије у читаоцу; можда налик на онај о којем говоре астронаути када посматрају Земљу из космоса. Они, наимае, уживају у лепоти погледа, али осећају чежњу за магнети- змом Земље и присуством осталих људи.

У једном од Сапфиних антологијских одломака имамо три упечатљива стиха, која би адекватно могла да представе њен кон- цепт лепоте: „Моје срце је као зумбул, који у планини / изгазе ногама пастири, / па згажен лежи и у пурпуру крвари”.⁸ Ова песнич- ка слика отвара се на више нивоа. Најпре, „спој флоралног и фемини- ног уводи Сапфине читаоце у простор промишљања лепоте”⁹, док „хесиодовском мотиву ’гњечења Геје / земље’ код еолске по- етесе одговарала би слика ’гажења зумбула’: агресивно мењање природе није одлика оних који су ’бића културе’, већ, напротив,

⁵ Mariusz Kalandyk, „Marzanna Bogumiła Kielar – chłodne nawigacje”, *Nowy Napis Co Tydzień*, nr. 5, 2019: <https://nowynapis.eu/tygodnik/nr-5/arttykul/marzanna-bogumila-kielar-chlodne-nawigacje>

⁶ J. Пилиповић, *Ка лейоити*, 26–27.

⁷ E. Gałczyńska, „Marzanna Bogumiła Kielar”: <http://przewodnikpoetycki.amu.edu.pl/encyklopedia/marzanna-bogumila-kielar/>

⁸ *Антилопија швейској песничкива I*, прир. Никола Страјнић, Бистрица – Филозофски факултет, Нови Сад 2007, 89.

⁹ J. Пилиповић, *Ка лейоити*, 33.

оних који су остали ван ње: пастири, они неуки¹⁰. Присутна је чак и слутња *жудње за смрћу*, која би се остварила као лепота смрти, што се огледа у цветоликом срцу лирског субјекта које крвари, па тако, дакле, „слика света сени призива својом расцветалошћу”.¹¹

Код Мажане Богумиле Кјелар имамо парадигматичан пример дводелно конципиране песме „У башти, боса”. У првој строфи се лирски субјект колеба и најпре опредељује да поштеди мрава, мада убрзо постаје сведок како се тај мрав придружује осталим мравима који „управо убијају неког инсекта”.¹² У призору друге строфе имамо слику која се значајно ослања на сапфијску парадигму посматрања ствари: „Поред усијаног камења, у пљуску сунца, тешких плодова / једино видиш продорно око, / слепо око песника: / само онај прождрљиви цвет с лепим грчким именом / /*thanatos*/, како се отвара и затвара. / И не можеш то да схватиш нити провериш на било који жив / начин. Оно што ће ти једном заувек бити дато; / тако рећи црно, слатке / откинуте вишње крваре на мом длану”.¹³ Код пољске песникиње танатос јесте цветолик, али попут биљке месождерке, а слика згаженог зумбула на земљи аналогна је откинутим вишњама на длану. Док код еолске песникиње насиље над цветом долази из света лишеног културе, у песми „У башти, боса” вишње откида песникиња као репрезент тог света културе. Њен чин сагледава се као деликатан, јер уколико аналогију извршимо до краја, мада се у песми експлицитно не назначавала, у откинутим вишњама треба да сагледамо песникињино „откинуто срце”. Она нам га пружа на длану, сугестивно реферишући и на Бодлерово *Моје срце на длану* (*Mon Coeur mis à nu*), тј. проблем насладе над учињеним злом. А насиље није као код Сапфе иницирано некултуром, већ призор такве насладе или специфичне *лейоџије* може понудити уметничко дело као једна од манифестација културе.

Код Сапфе је срце-зумбул песникиње супротстављено чину пастира, па тако у срцу-зумбулу треба препознати синегдоху културе. Она за античку песникињу отуда значи осећајност, емпатисање и прожимање са светом природе. Чин културе је препознати не само лепоту зумбула већ и бола који је претрпео и који произилази из слике његове патње и смрти. То коначно у оквиру размислања о лепоти уводи и пастире, јер „оно чиме се запоседа лепота може и само постати лепо”¹⁴ и на тај начин се и они који не припадају култури преводу у њу. Мажана Богумила Кјелар доводи у

¹⁰ Исто, 36.

¹¹ Исто, 52.

¹² М. Богумила Кјелар, *Sacra conversazione*, 18.

¹³ Исто.

¹⁴ Ј. Пилиповић, *Ка лейоџији*, 180.

питање културу схваћену на овакав начин. Њена песма провоцира на размишљање и расправу о култури која произилази из насиља, али то насиље чини сам уметник не би ли отелотворио *лейоџу* којој стреми. Дакле, насиље врши култура не би ли остварила свој концепт, идеју или циљ, а не некултура која просто нема (са)осећај за *лейо* и зато не може да га поштеди.

Српска песникиња, филозофкиња, хелениста и преводилац, Аница Савић Ребац (1892–1953) у књизи *Вечери на мору* (1929) успоставља парадигму певања, која једним важним делом рачуна са поетиком Сапфиног песништва. У песми „Сафијска ода” песникињино срце поистовећено је са Сапфиним „усамљеним огњиштем”, где „у огњеној тузи крваре к’о ране цветови јесењи; / Згажени дани на стази прошлости болно ти цветају снова / у сусрет”.¹⁵ Промена у односу на антички фрагмент јесте у томе што није више срце поистовећено са зумбулом већ су цветови који крваре у песникињиним огњеном срцу изједначени са „згаженим данима”, тј. прошлосту. Цела ода сажима неке од најважнијих начела Сапфиног песништва, као што су ватра и усамљеност. Плутарх из Херонеје говорио је да Сапфо „изговара речи са пламеном измешане и песмама разоткрива ужарену врелину свога срца”¹⁶, док „фрагмент 1686 говори о никтејској самоћи која је плод двоструког одсуствовања ’дивних бића’ – оних земаљских, којих нема у постели, и оних небеских, која су зашла иза поноћног хоризонта”.¹⁷

Дакле, да еолска песникиња није настанила срце српске песникиње као што је Афродита испунила Сапфу¹⁸, не би њено срце постало огњиште у којем туга почиње да гори, а ране крваре. Сапфо је „дивно биће” које испуњава самоћу лирског субјекта и огањ којим испуњава срце, отуда је прочишћујућ или катарзичан, па „згажени дани” више нису само болни већ и *лейи*. На тај начин је Аница Савић Ребац имплицирала да је за њу чин културе у спречи са могућношћу да немила прошлост ипак може еманирати *лейоџу*.

И код Мажане Богумиле Кјелар имамо занимљив пример насловљене песме која елиптичношћу наликује на хаику, али носи сапфијску патину: „тако си близу, грано трњине; глатка / као кожа младе јабуке / у мени је тишина: не пева птица // већ само ватра”.¹⁹

¹⁵ Аница Савић Ребац, *Поезија и мањи њеснички љреводи*, прир. Даринка Зличић, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад 1987, 87.

¹⁶ Ј. Пилиповић, *Ка лейоџи*, 11.

¹⁷ Исто, 67.

¹⁸ Ради се о „Химни Афродити”, где у тугом и јадам испуњено Сапфино срце долази Афродита: „Шаротрона, бесмртна Афродито, / вешта кћери Дивова, молим ти се, / не дај да од туге и јада, госпо, / срце ми пуца! // Него дођи ако си када и пре / издалека молитве моје чула”. *Анџолоџија свейској њесничџива 1*, 85.

¹⁹ М. Богумила Кјелар, *Sacra conversazione*, 27.

Цело њено биће испуњено је ватром и ватра из ње пева својом тишином. Истакнут у последњем стиху и у завршници песме, као поента, мотив ватре чини се да је метонимија за саму Сапфо, чије су речи „с пламом измешане”, па се тако може говорити о томе да је пољска песникиња призвала у себе еолску песникињу, као што је Сапфо призвала Афродиту, а српска песникиња њу у своје срце.

Мотив јабуке чини се да у исту раван доводи и Сапфин фрагмент о девојци: „Слатка је румена јабука она на грани високој, / највишој, на врх вршке; заборавили је узбрати људи. / Не, не заборавише је узбрати дивну – / досећи је нису могли!”²⁰ Ватра која је испунила песникињу и из ње пева јесте доказ да је јабука из Сапфине песме досегнута. У првим стиховима она је близу, песникиња је слуги и привиђа јој се кроз шаролике слике модро плаве трњине, а затим и жућкасто-црвено-зелене јабуке, у чему се могу наслутити обриси и Афродите и Сапфо: „’блистав у много боја’, ’онај који се прелива у шаренилу боја’, утапа се у мозаички опис Афродите [...] ’преливање многих боја’ могла би бити и својеврсна метафоричка дефиниција ’сапфијског сопства’ и ’сапфијског гласа’”.²¹

У Богумилиној песми „Лист” експлицитније се говори о „променљивој кошуљици боја”²², па тако поузданије можемо говорити о флоралним манифестацијама Афродите и Сапфо. Код Анице Савић Ребац пак „преливање многих боја” повезано је са „лепотата борејским”, леденицима и „евритмијом боја”²³, што је приближава поетици пољске песникиње, будући да она пева о лепотама родног Балтика и северних крајева: „Каснопролећни мраз оштетио је набубреле пупољке, / начео заметке воћа на ниским јабукама, / на жбуњу црвене и жуте рибизле” („Мајски мразеви”)²⁴; „већ нас са оне стране не ограђује ништа // чак ни магле изнад Балтика и зимске плаже / које су уклониле границе међу стихијама, ујутру, и диме се сада / високо” („Обала”).²⁵ Српска песникиња је *Вечери на мору* једним делом замислила као путовање сопствене душе, која се креће од „Малорке, Тенерифа и Асорија” до прогонства у „ледној Норвешкој” и врхунац своје спознаје достиже у песми „Зимња ноћ”. Међутим, ма колико уморна „од јесени и зима”, она успева да спозна лепоту „ноћи по снегу од звезда и од кристала, / Величанствена – зрак је чист и без магле тешке, / Брегови, краљеви горди, с бојом

²⁰ *Анџолоџија свейској њесништва* 1, 90.

²¹ Ј. Пилиповић, *Ка лејоши*, 27–29.

²² М. Богумила Кјелар, *Sacra conversazione*, 12.

²³ А. С. Ребац, *Поезија и мањи њеснички ѡревоги*, 45, 47, 112.

²⁴ М. Богумила Кјелар, *Sacra conversazione*, 135.

²⁵ Исто, 43.

од бледа опала, / Сјају [...] Лепоте борејске пун је снег крвав, вода смрзнута”.²⁶

Лишена ватре, Афродите и Сапфо, тј. мора и топлог Медитерана, песникињаина душа спознаје лед, хладноћу и маглу, али, самим тим што је у њеном срцу боравила еолска песникиња, она у северним пределима ипак доживљава „величанственост”. Ти предели су Мажани Богумили Кјелар домовина и, посебно збирка *Пловидбе*, има „густину базалта северних земаља које су утиснуте у песникињу душу”.²⁷ Дакле, за разлику од српске песникиње, којој су северни пејзажи тек једно од места до којих је доспела њена душа, пољска песникиња носи их у души и срцу: „Из срца, из његовог зида покривеног снегом, сада се стропоштавају лавине прашине. / И усамљеност је као старо тектонско језеро, са дном / пуним дубоких бразготина, тополина, муљевитих ровова”.²⁸

Обе песникиње пишу медитативну поезију из које проговарају не само њихове нежне душе и висок ниво опажајне свести већ доносе танану истину о човеку, „слушајући минерале” и стварајући слике које посредују о „крхкости свега и замагљивања граница између људи и животиња, животиња и природе, прожимања свих елемената”. Како то ефектно потцртава Алис-Кетрин Карлс, читаоци имају могућност да стекну увид у „мистерију ствари између дезинтеграције и уједињења”.²⁹ За Аницу Савић Ребац море представља воду, која мами њену душу на пловидбу, док, када је реч о Мажани Богумили Кјелар, критичари пишу о значају велике чисте воде и поистовећивању лирског субјекта са језером, као о *архивицијевичевском* мотиву.³⁰

Орфички заветни записи, такозвани „златни листићи”, нађени у гробовима [...] откривају комплементарну слику воде у којој се оваплоћује сећање. Мнемосине, „Памћење”, име је оностраног језера и извора који из њега истиче, чијим гутљајем се сен покојника [...] може сетити своје предегзистенцијалне природе, која није земаљска већ небеска.³¹

²⁶ А. Савић Ребац, *Поезија и мањи њеснички ѡреводи*, 116.

²⁷ Alice-Catherin Carls, „Présentation de l'oeuvre de Marzanna Bogumila Kielar”, *Poésie & Mondes poétiques*, 4. 6. 2019: <https://www.recoursaupoe.me/fr/marzanna-bogumila-kielar/>

²⁸ М. Богумила Кјелар, *Sacra conversazione*, 99.

²⁹ Цитирани делови из претходне и ове реченице, наведени су према: А. Carls, „Présentation de l'oeuvre de Marzanna Bogumila Kielar”.

³⁰ Уп. М. Kalandyk, „Marzanna Bogumiła Kielar – chłodne nawigacje”: <https://nowynapis.eu/tygodnik/nr-5/artukul/marzanna-bogumila-kielar-chlodne-nawigacje>

³¹ Ј. Пилиповић, *Ка лейоѡи*, 56.

Можда, на том трагу, и море и језеро постају имагинативни подстицај да се допре до предегзистенцијалних спознаја и утиска да пољска песникиња „медитира о почецима света” и враћа се „предкамбријском добу”, па је тако „садашњост лишена свега што није успомена”.³²

Стиче се утисак да су песникиње *ѝловиле* и *ѝиле* из Мнемосине, те да речи њихових песама кодирају истину и начин како о томе сведочити. Попут јабуке из Сапфиног фрагмента, која је на врху дрвета и не може се досегнути, али се може видети и о њој се може испевати песма, Аница Савић Ребац и Мажана Богумила Кјелар говоре о својим примордијалним визијама управо кроз овај мотив. Код српске песникиње јабука је сигнум бескраја: „Јабуко златна из сунчева крила, / Спуштена у струје атланскога сјаја, / Земље последњи опроштај се слива / На теби са првим поздравом бескраја” („Тенерифа”)³³; „И гране јабука у цвету, сви ми отвараху чудне бескраје” („Априлско јутро”).³⁴

„Пољска Сапфо” песмом „Јабука” даје сложену слику смрти љубави: „подижем воћку, плесњива је; нехотице дотичем / чисту страну ћутње, смрти. / Поред стопала изгужван чаршав траве, тежак од росе / јер отвара ноћ а у собици на спрату, / после повратка / усамљеност: бучне птице које круже, истеране / са свог свакодневног места; / пропадаш, пролазиш (љубави) и са тобом оно / без значења што још увек буди нежност / (мали ожиљак на палцу, наочаре с рожнатим оквиром), / без трага, савршено”.³⁵ Сама песма је спознаја која долази с оне стране јабуке која се још није покварила и омогућује да се спозна и „добро и зло” једне љубави у умирању. Она ће нестати без трага и савршено зато што једини трагови који остају јесу мали ожиљак на телу, али не и на души, и наочаре. Њихов рожнати оквир можда упућује на врата сна сачињена од рога, која код Хомера представљају врата истине.³⁶ Оно што наочаре са рожнатим оквиром представљају јесте истина која се добро види и то када се кроз њих погледа у срце. У Мицкјевичевој песми „Романтика” тематизује се „проматрање срца”, али без наочара, јер „чувство и вјера јаче зборе мени, / Нег мудрог стакло

³² А. С. Carls, „Présentation de l'oeuvre de Marzanna Bogumila Kielar”: <https://www.recoursapoeme.fr/marzanna-bogumila-kielar/>

³³ А. С. Ребац, *Поезија и мањи ѝеснички ѝреводи*, 101.

³⁴ Исто, 103.

³⁵ М. Богумила Кјелар, *Sacra conversazione*, 20.

³⁶ „Двоја су врата кроз која ништавни излазе снови: / једна су од рогова, а друга од слонове кости. / Који дођу кроз врата од резане слонове кости, / то су варљиви снови и лажне доносе речи, / који на она глатка изилазе рожана врата, / истину јављају они, кад смртник види их који” (*Одисеја*, 19. певање). Према и детаљније о томе у: Ј. Пилиповић, *Ка лејоши*, 65.

и око”.³⁷ Суптилно се ослањајући на ову песму, Богумила сведочи о јасном и истинитом погледу којим „промотра” сопствено срце и увиђа да је љубав прошла.

*

На овај начин представљена је једна могућа компарација између поезије Анице Савић Ребац и Мажане Богумиле Кјелар, у огледалу поезије и фрагмената еолске песникиње Сапфо. Српска и пољска песникиња нису се могле познавати и међусобно читати, али су засигурно обе биле посвећене Сапфиним стиховима. То искуство омогућило им је да креирају изразито индивидуалне и упечатљиве поетике у покушајима истраживања душе, духовности, љубави, смрти и концепата лепоте.

Најпосле, ако тип компарације сагледамо као слику ренесансне представе *sacra conversazione*, Сапфо и њена лирика могле би да функционишу као Богородица са Дететом око које су насликане Аница Савић Ребац и Мажана Богумила Кјелар, како гледају свака у смеру свог певања, не знајући једна за другу, али то не значи да њихове песме међусобно не кореспондирају, мистично се обелодањујући као *conversazioni sulla bellezza*.

Доц. др Јелена Марићевић Балаћ
Филозофски факултет у Новом Саду
Одсек за српску књижевност
jelena.maricevic@ff.uns.ac.rs

---

³⁷ Adam Mickiewicz, *Soneti. – Romance i balade. – Grazyna. – Konrad Walenrod*, prev. Isa Velikanović, Matica hrvatska, Zagreb 1908, 38.